



Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Korte signaleringen [Review of: . 10 titels]

Poeze, H.A.

published in

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
2012

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY-NC-ND

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Poeze, H. A. (2012). Korte signaleringen [Review of: . 10 titels]. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 168(1), 161-171.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Korte signaleringen

HARRY A. POEZE

Menno Witteveen, *Antonio van Diemen: De opkomst van de VOC in Azië*. Amsterdam: Pallas Publications, 2011, 403 pp. ISBN 978.90.8555.046.4. Prijs € 35.

Antonio van Diemen (1593-1645) was van 1636 tot 1645 voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) gouverneur-generaal (GG) in Indië. Zijn ambtstermijn was lang, zijn rol als 'empire builder' groot en zijn loopbaan opmerkelijk. Een historisch verantwoorde biografie kreeg hij nog niet. W.Ph. Coolhaas zag er in 1946 van af. Aan deze 'schimachtige figuur' kon hij geen omtrekken verschaffen – een curieus argument dat andere redenen lijkt te maskeren.

Zo was er tot 2011 slechts een geromantiseerd levensverhaal van K. Norel uit 1942, met de titel *Van bankroetier tot landvoogd*. Het boek paste in de stroom publicaties over 'grote mannen', waarmee in de donkere bezettingstijd herinnering aan en hoop op betere tijden werden levend gehouden. Menno Witteveen (1954) noemt in zijn proefschrift over Van Diemen met de algemene ondertitel *De opkomst van de VOC in Azië* Norels boek niet eens – en dat is jammer, maar niet van inhoudelijk belang.

Van Diemens aanmonsteren bij de VOC in 1618 was een vlucht. Onder valse naam ontsnapte Van Diemen, afkomstig uit gegoede familie in de vrije stad Culemborg, aan een zwaar vonnis als bankroet Amsterdams koopman. Zijn verleden stond een succesvolle loopbaan in Indië niet in de weg. GG Jan Pieterszoon Coen benoemde hem meteen tot boekhouder, hoewel hij wist van Van Diemens verleden, en in 1624 al werd hij benoemd tot Raad van Indië, de hoogste functie na die van GG in Batavia.

Witteveen plaatst de opkomst van Van Diemen, zoals zijn ondertitel belooft, in het kader van de ontwikkeling van de VOC – de invloed van de Tachtigjarige Oorlog, de interne verhoudingen in de Republiek, waar politiek, economie en religie in een ingewikkeld verband op elkaar reageerden en de unieke financiële constructie van de VOC. Al spoedig kwamen de VOC-hoofden in Azië tot de slotsom dat de VOC zich allereerst moest inzetten voor het vestigen van een specerijenmonopolie in de Molukken, waartoe Portugal moest worden verjaagd uit die regio. Daartoe was ook een permanente vestiging nodig. Bovendien moesten de mogelijkheden om inkomsten te vergaren uit de intra-Aziatische handel worden benut, op straffe van een financiële ondergang. Het was Coen die dit beleid uitvoerde tijdens zijn ambtsperiodes (1619-1623, 1627-1629), onderbroken door een verblijf in Nederland. Ook Van

Diemen maakte in 1631 een reis naar Nederland. Het werd een glorieuze rehabilitatie. Zijn schulden waren afbetaald en hij werd onder eerbewijzen en respect bedolven. Hij keerde terug als Directeur-Generaal en met de benoemingsbrief als aanstaande GG.

In 1636 was het zover. Van Diemen trad aan en zette zijn stempel op de VOC-politiek in Azië. Terwijl Coen nog had te maken met gedetailleerde instructies uit de Republiek bleven die voor Van Diemen achterwege. En als er al aanwijzingen werden gegeven negeerde Van Diemen deze als zij niet strookten met zijn eigen expansieve beleid. De VOC-bestuurders legden zich erbij neer. In dat beleid stond het vestigen van een specerijenmonopolie centraal. Hiertoe, maar ook voor het behoud van de positie van de VOC, die in commercieel opzicht niet zou kunnen wedijveren met de Portugezen, was het verdrijven van Portugal uit Azië een noodzaak. En daarnaast streefde hij naar een aandeel in de handel met en tussen China en Japan die grote winsten beloofde. Dat werd niet geheel bewaarheid, maar leidde wel tot Taiwan als vestigingskolonie. Van Diemen was hierbij agressief, flexibel, eigenmachtig en meedogenloos – in zijn eigen tijd zelfs werd hierop kritiek geleverd. Maar zijn succes verstomde de critici. Het specerijenmonopolie werd gevestigd en Portugal werd tot machteloosheid gereduceerd na de blokkade van Goa, de inname van Malakka en de Nederlandse verovering van Ceylon. En daarnaast gaf hij allure aan Batavia, voerde hij een vorstelijke staat en legde hij met de Bataviase Statuten in 1642 de juridische grondslagen van het VOC-rijk vast. Van Diemen overleed in het harnas, kort voor hij zou repatriëren.

Witteveen heeft dan eindelijk deze belangrijke GG een biografie verschaft en logenstraf Coolhaas' dubieuze kwalificatie. Niet alleen Van Diemen krijgt omtrekken, maar ook de VOC en haar politiek worden van nieuwe nuances en interpretaties voorzien in deze mooi uitgegeven biografie – met vele illustraties in kleur.

Hans Straver, *Vensters op de Molukse geschiedenis, 1450-1950*.
Utrecht: Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2011, 192 pp.
ISBN 978.90.76729.59.6. Prijs € 22,50.

Het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (LSEM) publiceerde sinds 1988 een groot aantal uitgaven dat vooral voor onderwijsdoeleinden en voor specialisten belangrijke informatie bevatten over de specifieke positie en identiteit van de Molukkers in Nederland. Daarnaast zijn er ook uitgaven voor een groter publiek. *Vensters op de Molukse geschiedenis, 1450-1950*, waarmee Hans Straver (1947) een jarenlang dienstverband bij het LSEM afsluit, past hierin. Het is een ambitieuze poging de geschiedenis van de Molukkers in de Indi-

sche archipel tot de dekolonisatie te beschrijven voor vooral jongeren en voor onderwijsdoeleinden. Straver sluit aan bij de 'vensters' zoals gevolgd in het geschiedenisonderwijs en verschaft in zes chronologische hoofdstukken de hoofdlijnen van de Molukse geschiedenis. Het zijn een aantal grote thema's die telkens terugkeren: de wedloop en strijd van de Europese koloniale machten om de controle van de specerijen; het herhaalde Molukse verzet tegen deze controle, dat door de VOC vaak kon worden gebroken door gebruik te maken van de interne islamitisch-christelijke tegenstellingen; de twintigste-eeuwse tegenstelling tussen nationalisme op landelijke en op regionale basis, met als resultaat de proclamatie van de Republiek Maluku Selatan (RMS) in 1950. Deze overzichten zijn beknopt en als gevolg daarvan nogal opsommend. Daarnaast worden de vensters ingevuld met twintig biografieën van Molukse historische figuren – van Kolano Gurabesi (eind vijftiende eeuw) tot Chris Soumokil (1905-1966). Straver veroorlooft zich hierbij de nodige vrijheid door de vele blinde vlekken in de levensloop van deze mannen zelf in te vullen en bijvoorbeeld ook uitvoerige dialogen letterlijk neer te schrijven. De detaillering hierbij contrasteert nogal met de eerder verschaften hoofdlijnen. Stravers aanpak verlevendigt het geschiedverhaal, maar past naar mijn oordeel niet in een boek met de door hem uiteengezette doeleinden. De selectie voor de biografische portretten is overigens breed – van lokale heersers die botsten met de VOC tot politici pro en contra de RMS. De kans een vrouw op te nemen liet Straver liggen. Martha Christina Tiahahu (overleden 1818), in het huidige Indonesië opgenomen in het pantheon van Nationale Helden, kreeg een bladzijde, maar geen portret. Het boek is zeer verzorgd uitgegeven en bevat talloze illustraties, veelal in kleur.

Marjolein van den Dries en Arnold Carmiggelt, *Delfshaven: een VOC-werf opgegraven*. Rotterdam: Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR), 2011, 52 pp. [Ontdek! Archeologie in Rotterdam 1.] ISBN 978.90.802118.0.3. Prijs € 5 (te bestellen bij de uitgever: http://www.rotterdam.nl/boor_publicaties).

P.H.J.I. Ploegaert, *Rotterdam Stadswerf: Archeologisch onderzoek op het VOC-terrein te Delfshaven, Rotterdam*. Rotterdam: Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR), 2009, 117 pp. [BOORrapporten 356.] ISSN 1873-8923. Prijs € 20 (te bestellen bij de uitgever: http://www.rotterdam.nl/boor_publicaties).

In Delft was een van de zes VOC-kamers (kantoren) gevestigd. De thuishaven voor Delft was in Delfshaven (nu Rotterdam), waar een scheepswerf, loodsen en een groot zeemagazijn werden aangelegd. In 1606 werd het eerste schip te water gelaten, tot 1795 volgden er nog 110. In 2007 ondernam het gemeentelijk oudheidkundig bureau, voorafgaand aan nieuwbouw op de locatie, een grootscheeps onderzoek naar bouwresten van werven, loodsen en woningen. Het leverde inzichten op in de structuur van het VOC-bedrijf ter plekke en 14.587 vondsten. Het Bureau doet in twee publicaties verslag van zijn werk: een uitgebreid wetenschappelijk rapport en een publieksuitgave. Beide zijn fraai uitgegeven, met talloze illustraties. In beide boeken wordt de achtergrond van het rond 1400 gestichte Delfshaven gevolgd door een overzicht van de VOC-activiteiten en het verval van de bebouwing na 1795. De opzet en aanpak van het onderzoek worden uiteengezet en tot slot worden een aantal opmerkelijke vondsten afgebeeld en toegelicht. Met *Delfshaven: een VOC-werf opgegraven* opent het Bureau op aangename wijze een reeks breed toegankelijke boekjes en *Rotterdam Stadswerf* vormt een deel in een lange reeks verantwoorde, maar in dit geval ook toegankelijke rapporten.

Otto van den Muijzenberg en Dinette Wijnen, *De Mahnes: Familie in beweging 1750-1950*. Amsterdam: ErMa, 2011, 309 pp. ISBN 978.90.81723.0.2. Prijs € 27,50 (te bestellen via bankrekening 991409 van Erven Mahne-Kuyl, Amsterdam).

De populariteit van genealogisch onderzoek leidt tot een groot aantal 'familieboeken', en 'familiesites' op Internet. De belangstelling voor deze meestal opsommende verzamelingen gegevens is begrijpelijkerwijs beperkt tot de leden van de in kaart gebrachte familie. Soms bereiken zij een groter publiek, meestal ten koste van het documentaire gedeelte. Voor de familie Mahne bieden Otto van den Muijzenberg, emeritus hoogleraar antropologie, via zijn echtgenote betrokken bij de familie, en Dinette Wijnen, in vrouwelijke lijn een familielid, zowel een documentair deel met genealogie, noten en registers (125 pp.), als een verhalend deel. Zij plaatsen de acht generaties Mahnes, nazaten van de in 1762 uit Dortmund naar Amsterdam verhuisde stamvader, tegen de achtergrond van politieke, economische en sociale ontwikkelingen van hun tijd. Van de ondernemende en mobiele Mahnes belandden er meer dan tien in Indië, sinds de tweede helft van de negentiende eeuw. In vijftig bladzijden worden hun lotgevallen gevolgd: als planter, als zeeman, als baggeraar in Batavia en Soerabaja, als technici in suikerfabrieken en olie-industrie, als KNIL-soldaat (beloond met de Militaire Willems Orde). De mannen leefden vaak samen met een njai en kregen kinderen, die zij echtten. De Japanse kampen

en dwangarbeid in Birma eisten slachtoffers en na 1945 was de terugkeer naar Nederland onvermijdelijk.

Als geheel is het een mooi voorbeeld van een familieboek, waarin de auteurs de lezer behoeden voor verdwaling in alle genoemde Mahnes.

Jan de Lang, *Dienaar van koloniaal Nederland: Biografie van Frederik Christiaan Hendrik Hirschmann (1870-1935)*. Amsterdam: Bert Bakker, 2011, 478 pp. ISBN 978.90.351.3626.7. Prijs € 24,95.

Genealogisch onderzoek lag ook ten grondslag aan het ontstaan van de biografie *Dienaar van koloniaal Nederland* over Frederik Hirschmann (1870-1935). De auteur Jan de Lang (1942) promoveerde op dit levensverhaal van de overgrootvader van zijn echtgenote aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hirschmann was een onbekende, die door een toeval nu uit de vergetelheid is gelicht en wiens leven is geboekstaafd in bijna vijfhonderd bladzijden. En hoewel soms wel erg gedetailleerd vormt het resultaat voor zowel schrijver als lezer een interessant geheel. Hirschmann, uit een verarmde familie, belandde niettemin op de elitaire Koninklijke Militaire Akademie in Breda, waar hij in 1891 zijn opleiding afrondde als tweede luitenant van het KNIL. Zijn militaire loopbaan duurde tot 1919 en sloot hij af als luitenant-kolonel, waarmee hij toen tot de bijna honderd KNIL-topofficieren behoorde – een mooie maar geen opmerkelijke loopbaan. De tientallen overplaatsingen in die dertig jaar maakten hem ook rechtstreeks betrokkene bij de vestiging van de Indische koloniale staat, in Atjeh onder Van Heutsz, daarna in de Boni-expeditie op Celebes – waar hij ook optrad als verslaggever van de *Java-Bode* – en als hoogste militair bij de pacificatie van Ceram. Het verlof hierna ging over in zijn aanstelling in 1909 als militair commandant – van totaal driehonderd man die ook tot het KNIL behoorden – in het verpauperde en verwaarloosde Suriname, waar Hirschmann als energiek en zelfbewust manager minstens de neergang stuitte. Hij had daar te maken met een coup poging en raakte ook in een paar slopende affaires verzeild. In 1913 ging hij weer naar Indië, waar hij tot slot als militair commandant in de uitgestrekte Zuider- en Oosterafdeling van Borneo met maar duizend man orde en rust moest waarborgen. Zijn pensioen vulde hij daarna nog aan als belastinginspecteur in Indië en als burgemeester van Terschelling (1927-1930).

Al deze episodes in Hirschmanns leven – hij vervulde dertig functies in veertig woonplaatsen – worden door De Lang uitgebreid beschreven. Hij wil daarbij zowel de uniciteit van de persoon recht doen als zijn representativiteit als KNIL-officier, in een snel veranderende kolonie. Een interessante maatstaf zijn hierbij de loopbanen van zijn KMA-jaargenoten uit 1891, die telkens als

vergelijkingsmateriaal worden gebruikt. Ook voor officieren was het KNIL een risicovolle werkgever – van de 24 haalden 14 regulier hun pensioen, 5 werden eerder afgekeurd, en 5 stierven voortijdig, in de strijd of anderszins.

De Lang zoekt ook naar de persoon van Hirschmann: een rechtlijnig militair, die hoge deugden zag in controle en beheersing, maar ook in staat was tot improvisatie en vernieuwing. Hirschmann is de spreekwoordelijke conservatieve koloniaal, voor wie een voortgezet Nederlands bestuur vanzelfsprekend was. In Nederland stond hij voor die opvatting in de conservatief-liberale Vrijheidsbond. Al met al is De Langs biografie een geslaagd voorbeeld van een zinvolle biografische bijdrage aan de militaire geschiedenis van Nederlands-Indië door middel van het levensverhaal van een toevallig gekozen ooggetuige.

Herman van Bergeijk, *Berlage en Nederlands-Indië: 'Een innerlijke drang naar het schoone land'*. Rotterdam: Uitgeverij O10, 2011, 112 pp. ISBN 978.90.6450.776.2. Prijs € 24,50.

H.P. Berlage (1856-1934) bezocht van maart tot juni 1923 Indië. De beroemde architect werd met alle eegards ontvangen. Hij hield goedbetaalde lezingen voor de Bond van Kunstkringen, hij zond vijf reisbrieven voor de Haagse krant *Het Vaderland*, schreef een rapport over de restauratie van Hindoe-monumenten en kreeg opdracht een uitbreidingsplan voor Batavia te ontwerpen. Berlage was zeer onder de indruk van de Indische kolonie. Pas in 1931 verschenen zijn dagboeknotities, vergezeld van 37 schetsen die hij ter plekke had gemaakt, in boekvorm als *Mijn Indische reis*, die met de ondertitel *Gedachten over cultuur en kunst* een grotere reikwijdte kregen. In *Berlage en Nederlands-Indië* zijn de reisbrieven gebundeld, met een lezing over de Europese bouwkunst op Java uit 1924 en zijn adviezen over de monumenten. Met dat laatste werd hij betrokken in een felle discussie over die restauratie, waar de aanhangers van conservering tegenover de voorstanders van reconstructie stonden – de niet-specialist Berlage koos voorzichtig voor conservering. In de eerste helft van dit volop geïllustreerde boek verschaft Herman van Bergeijk ruimschoots de informatie die achtergrond en verloop van deze Indische reis verduidelijken.

Herman Smit, *Landvoogd tussen twee vuren: Jonkheer Mr. A.C.D. de Graeff, gouverneur-generaal van Nederlands-Indië 1926-1931*. Hilversum: Verloren, 2011, 206 pp. ISBN 978.90.8704.249.3. Prijs € 23.

Serieuze biografische publicaties over de laatste gouverneurs-generaals van Nederlands-Indië zijn schaars – van Van der Wijck tot Van Mook is slechts met Van Limburg Stirums levensbeschrijving door Bob de Graaf en Elsbeth Locher-Scholten recht gedaan aan het belang van het landvoogdelijke ambt, dat door zijn grote bevoegdheden onvermijdelijk een persoonlijke invulling moet krijgen. Een biografie van Van Mook is aankomend. Herman Smit (1934) verschaft met *Landvoogd tussen twee vuren* een solide grondslag voor een goed overzicht van en afgewogen oordeel over de ambtsperiode van A.C.D. de Graeff (1872-1957), die in de historische waardering tot nu toe meestal als een weifelmoedig en zelfs zwak bestuurder is omschreven.

Smit gebruikt archivalia van het Ministerie van Koloniën en uit particuliere collecties en heeft de belangrijke Nederlandstalige kranten in Indië doorgenomen. Heel belangrijk in zijn verhaal is de briefwisseling tussen De Graeff en A.W.F. Idenburg, die zowel minister van koloniën als landvoogd was geweest. In die correspondentie toonde De Graeff zich openhartig en sprak hij ten opzichte van deze mentor zijn frustraties uit. Idenburg toonde zich als wijze raadgever een steun en toeverlaat voor de GG, eenzaam in zijn hoge positie.

De Graeff, met adellijke achtergrond en een Leidse juridische studie, was toen hij in 1895 in Batavia zijn ambtelijke loopbaan begon voorbestemd om daarin hoog te rijzen. In 1913 was hij hoofd van de Algemeene Secretarie, een jaar later Raad van Indië. In die jaren werd de basis gelegd voor de bijzondere band met Idenburg (GG 1909-1916) en werd de relatie met zijn opvolger, Van Limburg Stirum (GG 1916-1921), een Leidse studievriend, verdiept. De Graeff leek de eerste kandidaat om Van Limburg Stirum op te volgen, maar als reactie op de als te progressief beschouwde Van Limburg Stirum werd de conservatief D. Fock benoemd. De Graeff was diep teleurgesteld en beidde zijn tijd als gezant in Tokyo en Washington. In 1926 werd hij alsnog benoemd – als resultante van het ondoorzichtige benoemingsproces voor dit ambt. In feite kwam zijn benoeming te laat – de ‘Ethische’ idealen over een harmonieuze samenwerking tussen het Nederlandse bestuur, de gevestigde Nederlandse belangen en het emancipatiestreven van de nieuwe Indonesische elite waren verdampt. De Graeffs idealen waren gedoemd om stuk te lopen. De kloof tussen de Nederlandse en Indonesische gemeenschap was onoverbrugbaar. Elke maatregel van De Graeff kreeg kritiek van een van de partijen. Zijn ‘grote lijn’ van verzoening en streven naar een akkoord met de gematigde nationalist – bijvoorbeeld in De Graeffs streven naar een ‘inlandsche meerderheid’ in de Volksraad – werd afgebrand in de Indische pers, in bewoordingen die zelfs naar hedendaagse maatstaven alle perken te buiten gingen. De uitgestoken hand naar de nationalist werd anderzijds ook niet geaccepteerd. En zo zette De Graeff de weg in naar een politiestaat, waarbij het bestuur, niet de rechterlijke macht, strafrechtelijke maatregelen nam. De Graeff was de inrichter van Boven-Digoel, waar enkele duizenden politieke verdachten vegeteerden, en

hij stelde nieuwe bepalingen op die vrijheden op het gebied van vereniging, vergadering en pers inperkten. Het was wellicht tegen heug en meug, want daarnaast bleef hij pogen de gematigde nationalisten te bereiken, die hij duidelijk onderscheidde van de extremisten. Zo liet hij Soekarno arresteren, maar deze werd niet zonder omslag verbannen, maar kreeg een proces. En na zijn veroordeling verleende De Graeff hem, bijna als laatste beleidsdaad, gratie.

Zo werd De Graeffs termijn een uitzichtloze inspanning het onverzoenlijke bijeen te brengen. Iin dat proces verloor hij de steun van beide kanten en stond hij zeer alleen. Ook in Nederland kalfde zijn goodwill af. H. Colijn ventileerde zijn behoudende opvattingen en minister van koloniën S. de Graeff sloot hierbij aan. Ook op andere gewichtige beleidsterreinen botste De Graeff met Den Haag. De versterking van de Indische defensie en het primaat daarin voor leger of vloot bleef een discussiepunt, en de inzet voor afschaffing van de poenale sanctie mobiliseerde het bedrijfsleven.

Smit vraagt zich ten slotte af of De Graeff inderdaad weifelmoedig en zwak was. Hij meent eerder dat De Graeff zijn achterhaalde idealen – zijn roeping – onmogelijk kon vervullen en dat zijn inzet daarvoor noodzakelijkerwijs moest stuklopen in een zigzagbeleid – en dat was de tragiek van zijn ambtsperiode.

Gerard Aalders, *Bernhard zakenprins: Zijn connecties met wapenhandelaren, louche zakenlieden en dubieuze bankiers*. Soesterberg: Aspekt, 2011, 234 pp. ISBN 978.94.6153.015.8. Prijs € 18,95.

In 2009 verscheen *ZKH: Hoog spel aan het hof van Zijne Koninklijke Hoogheid* van Jort Kelder en Harry Veenendaal (besproken in *BKI* 166 (2010), pp. 182-3).

De kern van dat boek handelde over de betrokkenheid van prins-gemaal Bernhard bij wapenhandel met Indonesië en de staatsgreep van Westerling in januari 1950, op basis van informatie uit archivalia hierover. Mijn conclusie hierover was dat er geen directe aanwijzing voor die betrokkenheid wordt verschaft. De archiefrapportage is ook vaak ongeloofwaardig. Zoals in veel *intelligence* over de laatste fase van de dekolonisatie worden hele en halve feiten vermengd met misplaatste gevolgtrekkingen. Ook de auteurs hebben geen ‘smoking gun’ gevonden, maar ‘circumstantial evidence’ wijst op een rol voor Bernhard hierbij.

Gerard Aalders, onderzoeker bij het NIOD, borduurt voort op het onderzoek in *ZKH* in zijn *Bernhard zakenprins*, dat inmiddels al herdrukt is. Voor de Indonesië-connectie van de prins komt Aalders niet verder dan Kelder en Veenendaal. Aalders haalt met instemming de kenschets van biografe Annejet van der Zijl (*Bernhard: Een verborgen geschiedenis*, 2010) van de prins

aan, met eigenschappen als inheligheid, egoïsme, egocentrisme, geldzucht en leugenachtigheid. Hij kiest in zijn duiding meestal de meest negatieve uitleg, en heeft gelijk als hij Bernhards contacten met illegale wapenhandel, louché zakenlieden en dubieuze bankiers documenteert, die in 1976 naar buiten kwamen in de Lockheed-affaire.

Voor dubieuze activiteiten in Indonesië is geen bewijs. Aalders rekent hiertoe ook nog Bernhards bemoeienis met plannen sinds 1947 om de voorlichting over de Nederlandse positie in het conflict in de Verenigde Staten en de Moslimlanden te verbeteren, waarbij overheid en bedrijfsleven tot samenwerking zouden moeten komen. Als inspecteur-generaal van het leger werd de prins geïnformeerd over militaire en politieke zaken en ontving hij inlichtingenrapporten hierover, waarbij hij, volgens protocol, als eerste adressant hiervan werd vermeld. Dit was alles volgens de regels, en met enige goede wil valt ook zijn actie tot verbetering van de voorlichting hierbinnen.

Aalders laat zien dat Bernhards activiteiten hem chantabel maakten. Hij noemt hierbij ook een brief van medio 1949 van de prins aan generaal Douglas MacArthur, de Amerikaanse opperbevelhebber in het Verre Oosten, waarin hij de VS na de soevereiniteitsoverdracht medegebruik van de marinebasis Soerabaja aanbood. Die brief was zodanig compromitterend dat bevriende zakenlieden vele duizenden guldens boden aan de bezitter ervan, Bernhards vertrouweling J.W. Duyff. Deze was niet bereid de brief te verkopen. De brief is nooit opgedoken, niet in Nederland, en ook niet in het archief van MacArthur. Waarom was de brief zo brisant? Niet, zoals volgens Aalders, omdat hiermee de soevereiniteitsbepalingen werden geschonden – de brief dateert immers van voor die overdracht (zie hierover pp. 52-3, 67, 76-7 (noot 19), 149 – waar opeens sprake is van ‘brieven’), maar vanwege Bernhards eigenmachtig handelen? Slechts de tekst van de brief – maar bestond hij wel? – kan hierover uitkomst brengen. Al met al openen beide boeken nieuwe bronnen die echter geen overtuigende aanwijzingen verschaffen over Bernhards bemoeienis met illegale praktijken in Indonesië rond 1950.

Pierre Heijboer, *De eer en de ellende: Nieuw-Guinea 1962*. Zoetermeer: Literoza, 410 pp. ISBN 978.90.484.9020.2. Prijs € 19,95.

Na de erkenning van Indonesië als onafhankelijke natie in 1949 bleef Nederland vasthouden aan het bezit van het onherbergzame West-Nieuw-Guinea. Indonesië eiste overdracht. Na vele malen vastgelopen onderhandelingen en ten koste van een goede postkoloniale verhouding tussen Nederland en Indonesië was in de jaren zestig het geschil in een impasse geraakt. De hoofdrolspelers, president Soekarno en minister van buitenlandse zaken Luns, stonden

onverzoenlijk tegenover elkaar. Soekarno voerde de spanning op. In januari begonnen de militaire infiltraties, waarbij het tot een zeegevecht kwam waarbij een Indonesische motortorpedoboot ten onder ging bij Kaap Vlakke Hoek. Meer infiltraties volgden – eerst per boot, maar later vooral door parachutisten. Een formidabele invasiemacht werd samengetrokken, met Russische onderzeeboten in een actieve rol – de Koude Oorlog was op zijn hoogtepunt. In dat verband waren het de Amerikaanse president Kennedy en zijn broer Robert, minister van justitie, die een bemiddelaarsrol op zich namen, en in grote lijnen de Indonesische aanspraak steunden. De Nederlandse omslag kwam moeizaam tot stand, met een onwillige Luns die echter door premier De Quay en de diplomaat Van Roijen buitenspel werd gezet. Enkele dagen voor de geplande grootscheepse Indonesische invasie kon dan toch een akkoord worden getekend en een wapenstilstand afgekondigd.

Pierre Heijboer, journalist met pensioen, was al in 1973 begonnen materiaal te verzamelen voor een boek over de afloop van het Nieuw-Guineaconflikt, maar staakte zijn arbeid toen ‘onmisbare bronnen’ niet toegankelijk bleken. Het uitstel werd gelukkig geen afstel. In *De eer en de ellende* doet hij bijna van dag tot dag verslag van de verwickelingen in het kabinet in Den Haag, bij de Verenigde Naties in New York, bij het State Department en de Amerikaanse bemiddelaars in Washington en bij de Nederlandse bestuurders in Nieuw-Guinea. Bijzonder is zijn uitvoerige aandacht voor de militaire acties, van Nederlandse zowel als Indonesische eenheden. Met het Indonesische perspectief is hij uniek – op basis van interviews en Indonesische publicaties geeft hij een weinig glorieus beeld van de ontberingen die moesten worden doorstaan – onvoorbereid, in een vijandig terrein, zonder voldoende voedsel, zonder steun van de lokale bevolking en opgejaagd door de Nederlandse troepen. Van de bijna tweeduizend infiltranten kwamen er enkele honderden om en werden er ruim vijfhonderd krijgsgevangen gemaakt. Aan Nederlandse zijde vielen achttien doden.

Heijboer heeft een vlot leesbaar boek geschreven, een zinvolle toevoeging aan de overvloedige literatuur over het conflict. Het is geen wetenschappelijk boek; het bevat een verantwoording, maar geen noten – en de zinvolle toevoeging van een register is achterwege gebleven.

Nieuw-Guinea 1949-1962. Twee DVD's (56', 75'). Hilversum: Tijdsbeeld Media, 2011. Prijs ca. € 15.

De twee DVD's *Nieuw-Guinea 1949-1962* bevatten vier documentaires, afkomstig uit de collectie van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum. Opgenomen zijn twee films uit 1959: 'De ontwikkeling van Neder-

lands Nieuw-Guinea' van A.A. Denninghoff Stelling (38') en 'De expeditie naar het Sterrengebergte' (18') van Piet ter Laag. De eerste is een onversneden propagandafilm waarin de opbouw door Nederland, het brengen van beschaving en de vorming van Papoealeiders om het land tot volledige zelfstandigheid te brengen centraal staan, met een paternalistisch commentaar. Het tweede is het verslag van een multidisciplinaire expeditie naar een witte plek op de kaart van het eiland, die eindigt met de eerste beklimming van de Julianatop, 5630 meter hoog en toen nog met eeuwige sneeuw bedekt.

Beide verschaffen unieke beelden, maar lijden onder een gebrek aan bibliografische informatie. De DVD-hoes geeft enige inhoudelijke toelichting, maar bibliografische informatie ontbreekt, en moet worden gevonden in de filmtitels, en zelfs elders door onderzoek via het Internet. Voor de twee andere documentaires: 'Hollands vergane glorie' (25') en 'Blitzkrieg aan de evenaar: Nederlands laatste soloactie op het wereldtoneel' (50') geldt zelfs dat aard, achtergrond, jaartal en maker nergens worden vermeld, en dat ook de site van Beeld en Geluid en Internet hierover niets opleveren. Beeld en Geluid en uitgever zouden zich moeten schamen voor deze wijze van publicatie. Beide documentaires lijken te dateren uit de jaren negentig. De eerste gaat specifiek over het Nieuw-Guineaconflikt en laat minder bekende beelden zien van het politieke steekspel rond het eiland met Soekarno, Luns, De Quay, de broers Kennedy in hun bekende rollen, maar ook met een Tweede-Kamerrede van de PvdA-woordvoerder Jacques de Kadt. De tweede documentaire, waarin Nieuw-Guinea niet eens wordt genoemd, gaat over het Nederlands-Indonesische conflict 1945-1949, met originele opnamen en latere interviews van belangrijke spelers uit beide kampen zoals Nasution en Schermerhorn. Het overgrote deel van deze beelden is ook gebruikt in andere films en documentaires.